

Ярчук. Як? У чому саме?

Убийбатько. Я кажу: головні якості людини — це її радянська гідність, більшовицька дисципліна, воля до перемоги, пильність і довір'я до людини, що впливає з наших соціалістичних взаємин.

Ярчук. Ну, так. А хіба мій варіант порушує цю концепцію?

Убийбатько. Як тобі сказати... формально у тебе ніби все в порядку, а по суті — зовсім інше.

Ярчук. Цебто?

Убийбатько. Я кажу про довір'я, що впливає із соціалістичних взаємин, а не про довір'я взагалі. З таким довір'ям робітничий клас всю революцію проморгав би. Ніяка моральна порча для нас не страшна — це вірно. Але не страшна в тому разі, коли вона не переходить у ворожу класову свідомість. Це ж ясно. Шляхом соціалістичної перековки ми перетворюємо навіть карних злочинців у корисних людей нашого будівництва. Але це довір'я в жодній мірі не повинне поширюватись на класового ворога, на переродження, на міщанина, що ненавидить нас. От в чому річ! Тут — навпаки: найсуворіша пильність, ніякого лібералізму, невсипуща увага і безпощадність. А от у Бережного якраз виходить...

Ярчук. Ах, ти мій хороший! Люблю в тобі цю гарячу невсипучість думки... Ну, правильно, Романе! Ясно, що не поширюється. Ми це, звичайно, погодимо...

Убийбатько. Критикуючи Бережного, ти, сподіваюсь, підкреслиш це?

Ярчук. Все підкреслю, що треба.

Убийбатько. Ну, добре. Я пішов. *(Виходить, забувши на столі свою книжку).*

Ярчук. Побачимось іще! *(Дзвонить. Входить Зуєва).*

5

Ярчук. Продовжуємо. Прочитайте останню фразу.

Зуєва ...„ланцет марксизму торкається майже вперше“.

Ярчук. Так. Продовжуємо. „Візьмімо хоча б висловлювання товариша Бережного про моральну проблему нової людини. Деякі молоді і бойкі уми проповідують ліберальний принцип довір'я, як основну якість нових людей. Хіба не ясно, що цей опортуністичний „принцип“, скерований на послаблення нашої дисципліни, партійної волі й пильності робітничого класу, не має нічого спільного з блискучими концепціями Сергія Михайловича Бережного? Говорячи про довір'я до людини, товариш Бережний має на увазі не довір'я взагалі, а тільки те довір'я, що впливає з наших соціалістичних взаємин. Було б величезною політичною помилкою поширювати це довір'я на класового ворога, на переродження, на

міщанина, що ненавидить нас. Тут товариш Бережний, не в приклад нашим ліберальним умам, закликає до... *(входить Убийбатько)* невсипущої пильності і безпощадності*.

6

Убийбатько. Ну, от. Так би й давно.

Ярчук. Ах, ти повернувся?

Убийбатько. Книжку в тебе забув.

Ярчук. Прошу! *(Телефон. Ярчук бере трубку. Убийбатько пильно слухає його розмову)*. Ах! Здрастуйте! Це я. *(Ніжним голосом)*. Будь ласка. Буду радий. Добре. Чекаю. *(До Зуєвої)*. Будь ласка, скажіть Булаві, хай приготує чай.

Зуєва. Зараз, Григорій Філаретовичу. *(Вийшла)*.

7

Убийбатько. Хто це тобі дзвонив?

Ярчук. Та це там одна... в одній справі.

Убийбатько. А ти, між іншим, Наталки не бачив?

Ярчук. Наталки? Ні, а що таке?

Убийбатько. Та нічого, я так, між іншим. Власне кажучи, вона мене хотіла бачити.

Ярчук. А, вона? Тебе?

Убийбатько. Ну да. А що таке?

Ярчук. Та нічого, я так, між іншим. Власне кажучи, вона до мене частенько заходить.

Убийбатько. Вона? До тебе?

Ярчук. Атож. А що таке?

Убийбатько. Та нічого, я так, між іншим.

Ярчук. Ну, от і добре. Вибач, мені треба до Стефана Стефановича. *(Вийшов)*.

8

Убийбатько. Поговорили. *(До портрета)*. Що ви на це скажете, шановний директоре? Любить вона мене, чи не любить?

9

Вася *(входить)*. Не знаю, але я б на її місці не любив.

Убийбатько. Чорт. Ботанік нещасний!

Вася. Ревнуєш?

Убийбатько. Ревнощі подібні до засухи. Від них тріскається душа.

Вася. Ти заговорив афоризмами. Що б це значило?

Убийбатько. Багато знатимеш, скоро постарієш. На завод ідеш?

Вася. У мене засідання планувальної комісії. Зараз почнеться.

Убийбатько. Ну, добре. Передай товаришу Вересаю, що я поїхав.

Вася. Щасливо. Бажаю тобі найбільшого успіху.

Убийбатько. Дякую. *(Вийшов)*.

Вася підійшов до стола, перегортає розгорнуту книжку.

10

Зуєва *(входить, кладе папери)*. Ви до Григорія Філаретовича?

Вася. Угу.

Зуєва. Григорій Філаретович зараз будуть. Тільки, будь ласка, товаришу, не торкайтесь до паперів на столі.

Вася *(підвів голову)*. А що, хіба вибух може статись?

Зуєва. Не вибух, а Григорій Філаретович дуже сердяться.

Вася. Ну, добре. Я вмю берегти державні таємниці. Чи, може, ви мені не довіряєте?

Зуєва. Говорячи про довір'я, ми маємо на увазі не довір'я взагалі, а тільки те довір'я, що впливає з наших соціалістичних взаємин! *(Пішла)*.

Вася *(вражений)*. Ох, ти чорт! Це так бахнула! *(Сміється)*.

11

Ярчук *(входить)*. Ти що тут наодинці розважаєшся?

Вася. Та стенографістка твоя... цитаткою тут мене одною стукнула. Ну й баришенція. Звідки ти викопав таку?

Ярчук. З музейних фондів, Васю. Ти ж знаєш — я люблю музейні екземпляри. А ти що?

Вася. Як що? На засідання прийшов. Планувальна комісія, ти ж сам призначив.

Ярчук. Засідати, Васю, не будемо!

Вася. Як не будемо? А коли ж?

Ярчук. Взагалі не будемо, тому що вся науково-планувальна робота, з розпорядження Сергія Михайловича, переходить тепер до апарату дирекції і вченого секретаря.

Вася. А комісія?

Ярчук. А комісія розпускається. Ясно, друже?

Вася *(після паузи — похмуро)*. Так, починає ставати ясно. *(Пішов)*.

12

Ярчук. Ясно, та не зовсім. *(Дзвонить. Входить Зуєва)*. Будемо продовжувати. Товариш Бережний у першому томі своїх „Думок педагога“. *(Дзвонить телефон. Бере трубку)*. А! Доброго здоров'я! Ну? Буде сьогодні ваша делегація? Що? Розклеюється?

Глинський (входить). Висловлювання Сергія Михайловича — цитата номер дванадцять. (Поклав на стіл, вийшов).

Ярчук (у телефон). Та ви жартуєте, чи що? Я вже попередив товариша Бережного! Делегація повинна бути за всяку ціну. Чуєте? Не пізніше, як за годину, інакше буде скандал. Да, да! Що ж ви мене підводите! Постараетесь? Ну, от і гаразд... Ах, ти про ту справу? Можеш зайти, я все влаштував. Яким чином? Ну, це вже діло мое... Будь здоров! *Поклав трубку*).

Зуєва "... у першому томі своїх „Думок педагога“...

Шпинський (входить). Висловлювання Сергія Михайловича — цитата номер дев'ятнадцять. (Поклав на стіл).

Ярчук. Добре. Застенографуйте телефонограму.

Шпинський. Слухаю.

Дуєва (входить). Висловлювання Сергія Михайловича — цитата номер двадцять чотири, а також матеріали для підготування другого видання „Думок педагога“ і про завдання вивчення культпостачання цією книгою. (Поклала на стіл, вийшла).

Ярчук (до Шпинського). Пишіть. „Завідувачу клубу культури й побуту. Пропонуємо влаштувати ближчими днями для робітників культури й побуту доповідь на тему „С. М. Бережний і радянська культура“. Доповідає учений секретар інституту Г. Ф. Ярчук“. Товаришу Глинський!

Глинський (входить). Слухаю.

Ярчук. Вставте після третьої зірки й підкресліть: „Треба рішуче поставити питання перед нашими видавництвами про необхідність другого видання „Думок педагога“ і просити автора доповнити книгу новими думками.

Глинський. Слухаю. Товаришко Дуєва! (Дуєва входить). Друкуйте.

Дуєва. Диктуйте.

Шпинський (у телефон). Товариш Остапчук? Прийміть телефонограму.

13

Входить Вересай. Стоїть і слухає: Шпинський голосно передає текст телефонограми. Глинський голосно проказує Дуєвій. Дуєва голосно стукає на друкарській машинці. Зуєва голосно перепитує Ярчука. Ярчук голосно диктує свою доповідь. Ім'я Бережного сповнює кабінет ученого секретаря. Під кінець владно звучить голос Ярчука, перекиваючи інші голоси.

Ярчук. Отже, будемо йти під прапором невтомного борця Сергія Михайловича Бережного до нових перемог. Будемо пам'ятати, що особисті гідності Сергія Михайловича Бережного є повним виявом гідності тієї культури, яку він так блискуче репрезентує. Хай живе наш шановний і дорогий Сергій Михайлович Бережний!

Вересай. Громадяни! Хоч язики пожалійте!
Ярчук. Товариш Вересай! Вибачте, не помітив. (Зробив знак Зуевій, Дуевій, Глинському, Шпинському. Ті миттю вийшли).

14

Вересай. Що це тут у вас за трест?
Ярчук. Просто готую доповідь.
Вересай. А-а. Яку ж це?
Ярчук. Наукову.
Вересай. Серйозна справа. Яка тема?
Ярчук. Сергій Михайлович Бережний і радянська культура.
Вересай. О, масштабна доповідь.
Ярчук. Я вважаю, що тема солідна.
Вересай. Що й казати. Матеріали до випуску аспірантів у вас уже пророблено?
Ярчук. Так, звичайно.
Вересай. Дайте но їх сюди.
Ярчук. На жаль, їх взяв з собою Сергій Михайлович.
Вересай. А він ще не приїхав?
Ярчук. Ні.
Вересай. Коли приїде, скажете, що мені треба його бачити. І постанову про ліквідацію планувальної комісії передайте мені в партійний комітет. (Вийшов).

15

Ярчук. Так. Все це дуже цікаво. Наступає хмара, але побачимо, на кого впаде грім.

16

Ружевський (входить). Як справи, мамцю?
Ярчук. Вересай зараз питав матеріали до випуску аспірантів.
Ружевський. І ви їх віддали?
Ярчук. Заспокойтесь. Всі матеріали покищо в мене. Треба, щоб список дістав принципальну візу директора раніше, ніж він потрапить до Вересая.
Ружевський. Я сі потурбую про це. Далі?
Ярчук. Вересай чув мою доповідь і хоче бачити Бережного. Він скаже йому, що доповідь дозволяти не можна. Це ясно.
Ружевський. Який же з того висновок?
Ярчук. Треба негайно виступати з доповіддю.
Ружевський. То є вірно. Клянусь своїм партійним квитком — ви чесна людина!

Ярчук. Ви хотіли сказати, що я не дурень? Бо чесність—
поняття суґубо метафізичне.

Ружевський. Ваш розум дає мені насолоду. Ми з вами
сі постараємо. Не одну, а двацять доповідів про Бережного!
Ми піднесемо його, як прапор, як символ радяйської куль-
тури. Що то є Бережний? Чи нам сі подобали його очі? То
є смішно. Ми підносимо Бережного в інтересах історії, але
цього не хоче Вересай. То невже ми сі зупинимо перед сею
перешкодою? Скажіть твердо, чи можна на вас до кінця по-
кладати надії?

Ярчук (*дивиться йому в вічі, посміхається*). Слухайте,
Стефане Стефановичу. Я учений секретар Інституту. Береж-
ний—мій начальник. Що більшу славу має начальник, то
краще для його секретаря. І тому, поки Бережний мій на-
чальник, я буду на кожному кроці кричати йому ура. А за
любов до начальства закон не карає. Ви зрозуміли?

Ружевський. Але в інтересах історії ви будете цілком
послідовно допомагати нам боротися проти тих, хто хоче
поглинути Бережного. Так?

Ярчук. В інтересах істини мушу сказати, що я буду
цілком послідовно допомагати собі, а на історію мені на-
плювать. Вам цього досить? Зараз я принесу вам примірник
своєї доповіді. (*Виходить*).

Ружевський. Так, так... Розумію... Ох, же й бестія,
мамця моя!

Ярчук (*входить з рукописом*). Будь ласка.

Ружевський. Гаразд. Сергій Михайлович скоро приїде.
(*Виходить*).

17

Ярчук. Ха-ха! В інтересах історії. Дурень! Ярчук сміється
з твоєї бездарної спроби зв'язати йому руки. Дарунки життя
розкидано скрізь, і для того, щоб їх брати, руки повинні бути
вільні. Отже, зустрінемо нашого дорогого начальника. (*Кладе
на стіл другий примірник рукопису*). Доповідь готова, прин-
цип приведено в рух. А тепер подумавмо про відрядження
декого на периферію. (*Пише*). Директорові інституту. Допо-
відна записка... Найбільш відповідними могли б бути канди-
дати таких товаришів: Василь Шведенко, Роман Убий-
батько, Абрам Камерштейн...

18

Входить Наталя.

— Можна?

Ярчук. Наталя! (*Накрив паперами доповідну записку*).
Який я радий!

Наталя. Я, здається, перешкодила?

Ярчук. Невже ви думаєте, що ви можете мені перешкодити?

Наталя. А чому ж? Чи вам взагалі перешкодити неможливо?

Ярчук. Чого ж, абстрактно це припустимо, але конкретно мені — не можете.

Наталя. Гм.

19

Булава *(входить)*. Чим можу служити, Григорій Філаретовичу?

Ярчук. Чаю. Фруктів.

Булава. Слухаю. *(Виходить)*.

20

Наталя. Одначе у вас дисципліна.

Ярчук. А ви хіба любите анархію?

Наталя. Ну, що я люблю, це, я думаю, вам байдуже.

Ярчук. Ви й досі не вірите мені! Найменша дрібниця, що стосується вас, мене цікавить більше, ніж все, що лишається поза вами.

Наталя. Чим же пояснити таку ненормальність?

Ярчук. А хіба любов вкладається в якусь норму?

Наталя. Я думаю, що ви не здібні жартувати.

Ярчук. Я не жартую, Наталю! Справжня, найпалкіша любов горить у мене в грудях з того часу, як я зустрів вас. Любов, яка ні з чим не хоче рахуватись, не хоче знати нікого, крім вас. О, я розумію Бернарда Гресе! Любити — значить перестати порівнювати.

Наталя. А хто це — Бернард Гресе?

Ярчук. Це все одно... Один маловідомий філософ.

Наталя. Не дуже розумний.

Ярчук. Нехай так! Річ не в тому. Тепер ви знаєте моє ставлення до вас. Знаєте і мовчите. Скажіть же! Невже в цю хвилину ви порівнюєте мене з Романом?

Наталя. Вас? З Романом?! З якого боку?

Ярчук. Не відпирайтесь. Ви спалахнули.

Наталя. Ну, припустимо.

Ярчук. Значить, один мусить програти.

Наталя. А ви, звичайно, хочете виграти?

Ярчук. Хто топиться, той і за соломинку вхопиться.

Наталя. А іноді пустить на дно того, хто йому допомагає впливати.

Ярчук. Такий закон боротьби.

Наталя. Ви ж називаєте Романа другом!

Ярчук. Але істина — дорожча.

Наталя. В чому ж істина?

Ярчук. Запитання Пілата.

Наталя. А ви — Христос?

Ярчук (*бере з склянки розу, підносить їй*). „У віночку з алих роз“... не люблю ніяких поз.

Наталя. Браво. Я давно казала, що ваш талант не вміщається в секретарське крісло.

Ярчук. Дякую.

Наталя. А все таки дайте відповідь.

Ярчук. Вона буде коротка: виграти мусить той, хто любить вас більше.

Наталя. А Роман, на вашу думку...

Ярчук. Не любить вас зовсім. (*Пауза*).

Наталя (*дивиться йому в вічі*). Він вам казав про це?

Ярчук. Він скаже про це вам.

Наталя. Ви так гадаєте?

Ярчук. Або ви самі зрозумієте це з його поведінки.

Наталя (*набій*). Чи йому дати ляпаса, чи плюнути в фізіономію?

Ярчук. Вибачте, мені треба передати друкарщиці один папірець. (*Взяв доповідну записку, вийшов*).

21

Наталя. Ні, я повинна вислухати його до кінця. Такого пройдисвіта гріх було б не дослухати. А що коли я запрошу його на вечірку? Не погано... Іде!

22

Ярчук (*входить*). Тепер я до ваших послуг. (*Простяг до неї руки*).

Булава (*входить з тацею, на якій чай, ваза з фруктами, бісквіти*). Пожалуйте чаю.

Ярчук. Чудово, Порфирій Марковичу. Ви вільні.

Булава (*поставив чай на окремий столик, іде до дверей*). Да-а, Романе Дмитровичу... Мабуть увірветься ваш кетгút, бо тут не та культура і побút. (*Виходить*).

Ярчук. Прошу.

Наталя. Не турбуйтеся. У мене до вас маленька справа.

Ярчук. Наваліть на мене хоч цілу гору...

Наталя. Ні, це буде значно легше. Я хочу подати на затвердження тему своєї дипломної праці. (*Подає папір*).

Ярчук. Прекрасно. Яка тема? (*Читає*). „Стирання гранів між фізичною та розумовою працею в соціалістичному суспільстві“. Дуже цікаво. Да-а, скоро, значить, закінчуємо. Випуск! Прощай аспірантура.

Наталя. Так, де з чим доведеться попрощатись, починаючи новий етап життя. Цей день ми хочемо як слід відсвяткувати.

Ярчук. Ну, безперечно. В інституті буде урочисте засідання, чай, доповідь і таке інше.

Наталя. Та то звичайно. Але ми хочемо, крім того, зібратись у себе дома тісним колом, погомоніти і повеселитись...

Ярчук. О, це прекрасно! Кого ж ви запрошуєте на цю вечірку?

Наталя. Своїх друзів. І...

Ярчук. ...і?

Наталя. І вас.

Ярчук. Наталю! Як мені вас зрозуміти?

Наталя. Так, як я сказала.

Ярчук. Ви... ви запрошуєте мене окремо?

Наталя. Так.

Ярчук. Невже це правда?

Наталя. Як бачите.

Ярчук. Який я щасливий. Коли ж?

Наталя. Завтра. Ви будете?

Ярчук. Коли ви дійсно хочете цього...

Наталя. Я ж сказала.

Ярчук. То як же я можу не бути? Наталю! Я так давно чекав...

Наталя. Значить, завтра. А тепер — до побачення.

Ярчук (*затримуючи її руку*). Ні, ні, чекайте! Скажіть мені ще раз: воно буде для вас приємне — це побачення?

24

Увійшов Вася, слухає.

Наталя. Так, воно буде для мене приємне.

Ярчук (*хоче взяти й другу її руку*). Я щасливий...

Вася (*гнівно*). Комісія пропонує дирекції все таки розглянути ці матеріали! Зокрема — наші висновки про програми...

Ярчук (*бере папери*). Це цікаво. Давай. Я передам. (*Телефон*). Вибач, мене кличе Стефан Стефанович. (*До Наталі*). Отже, — до!.. (*пішов*).

Вася. Що це за „до“?

Наталя. Нота.

Вася. Дипломатична?

Наталя. Ні, музикальна.

Вася. Он, як! Гами розучуєте?

Наталя. Кинь, Васю, скажи краще, де Роман?

Вася. Роман на заводі, але це справи не мінє. Ти мені скажи, що це таке: „воно буде приємне?“ Що це за „воно“?

Наталя. Та що ти справді причепився до мене з своєю філологією! (*Хоче йти*).

Вася (*загороджує їй шлях*). Ні, ти мені скажи, що це таке „воно“?

Наталя. Ну, будь ласка: „воно“ — це побачення.

Вася. Чиє?

Наталя. Моє.

Вася. З ким?

Наталя. З Григорієм Філаретовичем.

Вася. Ну, от. Я це передчував. Ця людина має великі здібності до всього.

Наталя. О, значно більші за декого.

Вася. Що ж тепер сказати Романові?

Наталя. Що хочеш, те й скажи. Ти ж у нас ботанік.

Вася. Так, я ботанік. Кожний комсомолец — прагне збагнути прекрасне цвітіння життя. Але що спільного з ботанікою має Ярчук, який пожирає наші квіти, як гусінь?

Наталя. Ех, Васю! Комсомолец ти прекрасний, а от ботанік з тебе все таки поганий.

Вася (*сторонів*). Як це так?

Наталя. А от так. Шляпа ти, а не ботанік.

Вася. Що значить шляпа? Думаєш, я не знаю, що таке побачення? Не турбуйся. У мене є деякий досвід!

Наталя. Он як!

Вася. Саме так. А що комісію нашу — к чорту! Громадський контроль — в архів! Список тихенько готують — кого куди з нашого брата ткнути! Ти про це знаєш?

Наталя. Трошки більше за тебе.

Вася. Та чого ж ти з Романа засуку робиш? Побачення!

Наталя. А ти не кричи. Ходім до товариша Вєресая. Там розкажеш про свій „досвід“ і від мене дещо визнаєш.

Вася. Та ти ж хоч поясни, що значить „до“, бо я ні чорта не розумію! (*Виходять*).

26

Ярчук (*увіходить*). Чудово. (*Натиснув гудзика*).

Входять Глинський, Шпинський, Зуєва, Дуєва.

Ярчук. Сергій Михайлович іде. Приготуйтесь. На прийомі записувати кожну репліку. Сміх, оплески, тривалі оплески. Точно. Минулого разу на влучні вислови Сергія Михайловича присутні кілька разів сміялися, а ви не записали. Довелося потім вставляти.

Шпинський. Вибачте. Мій гріх, моє нехлюйство. Більше цього не буде.

Ярчук. Глядіть же. Дуєва, сідайте за машинку. Зуєва, будьте наготові. Може Сергій Михайлович щось скаже, як увійде, треба буде застенографувати.

27

Ружевський (*входить*). Іде?

Глинський. Іде!

Шпинський. Іде!

Зуева. Іде!

Ярчук. Приготувалися. В порядку. (Чекають).

28

Булава (входить поважно з тацею, на якій пляшка нарзану, склянка й цигарки). Директор інституту Сергій Михайлович Бережний.

29

Входять Бережний і Хортевич.

Булава. З добрим ранком, товаришу директоре!

Глинський. З добрим...

Шпинський. Ранком...

Зуева. Сергію...

Дуева. Михайловичу...

Шпинський. Вітаємо вас з нагоди підготування до другого видання...

Бережний (перебиває). Дякую. Вітати вмієте. Але чому вас так багато? Що це, античний хор?

Ружевський. Та се ж апарат, Сергію Михайловичу.

Бережний. Угу. А що він робить, цей апарат? Ви що робите, шановний товаришу? Як ваше прізвище?

Глинський. Глинський, товаришу директоре. Секретар ученого секретаря, товаришу директоре.

Бережний. А ви?

Шпинський. Шпинський, товаришу директоре. Стенограф і помічник секретаря ученого секретаря, товаришу директоре.

Бережний. А ви?

Зуева (стенографує)... а ви... есть „а ви“.

Бережний. Ви, ви, я вас питаю, шановна товаришко! Хто ви така?

Зуева. Ах, я? Зуева, товаришу директоре. Я стенографую ваші промови та накази по інституту. Помічниця товариша Шпинського, помічника секретаря ученого секретаря, товаришу директоре.

Бережний (вилив нарзану). Так от що, товаришу Ружевський, я вам скажу: люблю тебе, моя комето, та не люблю твій довгий хвіст. Подозвольте заявити й вам, товаришу Ярчук, що мені стільки апарату не треба. Нагадую, що минулого разу я вам уже казав про це. В наказі по інституту я висловив свою думку про шкідливість апаратного царства. Але мої заступники не зуміли виконати моїх категоричних директив. Застенографуйте. Ідіть.

Глинський, Шпинський, Дуева, Зуева виходять до канцелярії і

Бережний. Штат переглянути.

Ружевський. Сергію Михайловичу, сей штат то є штат прекрасний. То є відданий вам штат.

Бережний. Він мусить бути відданий не мені, а державі.

Ярчук. Звичайно. Але держава доручила цей інститут вам.

Ружевський. І, крім того, ми погодили сей апарат з вами, і ви сказали — добре.

Бережний. Дурниці. Я не казав добре. Я казав погано. А це що?

Ярчук. Моя наукова доповідь.

Бережний. Покажіть. Що таке? „С. М. Бережний і радянська культура“. Хто вам дав цю тему?

Ярчук. Я сам маю право обирати собі будьяку тему. Це моя дипломна праця.

Бережний (*читає*). Я забороняю вам цю доповідь. Тут у кожному рядку по тричі повторюється Бережний, Бережного, Бережному.

Ярчук. Вибачте, але самокритики ніхто ще не скасував, і ніхто не може заборонити. Так само не можна замовчати роль найвидатнішого і найбільшого діяча культурного терену Бережного, хоч би хто й хотів і хоч би навіть цього хотів сам Бережний. Є певна історична об'єктивність, я про це й говорю в доповіді. І я не винен, що цей видатний діяч, автор славновісних, епохальних „Думок педагога“ — мій директор. Коли треба, я відмовлюсь від посади ученого секретаря, але від доповіді — не збираюсь. Будь ласка, видайте наказ про моє звільнення. (*Пауза*).

Бережний. Ви дурниці кажете. „Відмовитись“. Дайте я продивлюсь вашу доповідь. Хто там хоче замовчати мою роль? Яку мою роль?

І тут зразу всі троє кинулись до нього з доказами.

Ружевський. Не замовчати, а тільки зовсім істерти і запламити її. Таке бажання у декого є.

Бережний. Наприклад?

Ружевський. У товариша Вересая, наприклад.

Бережний (*поморщився*). Дурниці. (*До Ярчука*). Що ви на це скажете?

Ярчук. Не знаю, що сказати, але він був дуже незадоволений, довідавшись, що я готую про вас доповідь.

Бережний. Незадоволений? Он як... Чого ж він був незадоволений?

Ярчук. Не знаю.

Ружевський. То він так гречно цінує вашу роботу, так сі файно з вами поводить. Коли ви заглянете в сей артикул... (*дістає купу шпаргалок*). Ось цей абзац...

Ярчук. Де критикується вашу глибоку думку про культуру національного почуття...

Ружевський. На підставі якої ми розробили навчальні програми...

Ярчук. ...і від яких Вересай нічого не лишає.

Ружевський. Каменя на камені!..

Ярчук. А за ним іде Убийбатько і всі інші...

Ружевський. Прочитайте!

Хортевич (*моткнув головою, показав*).

Бережний. Чекайте, не всі зразу. (*Проглядає*). Так... „Думки педагога“... мм... да... кхм!.. да... „ці шкідливі, антипартійні думки... ця апологетика буржуазного націоналізму... антиленінські теорії...“ (*Дивиться підпис*). Так. Сумнівів не може бути. Випишіть мені потрібні цитати.

Ружевський. То вже зроблено. (*Подає цитати*).

Ярчук. Я забув попередити. Вересай хоче вас бачити.

Ружевський. Він буде нас кривдити, але я сі сподію...

Бережний. Матеріали до випуску аспірантів готові?

Ярчук. Ось опрацьований список.

Бережний. Добре. (*Поквапливо проглядає*).

Ярчук. Ми ждали вашої візи.

Ружевський (*підсовує папери*). Додаткові відомості.

Бережний. Чекайте. Романа Убийбатька на периферію? Алеж партійна організація ухвалила залишити його при кафедрі.

Ярчук. Нічого не можна зробити. Він сам хоче їхати на периферію.

Ружевський. Тут ся примішали деякі інтимні обставини. Невдалий роман. Але то краще. Хай іде. На його місце я вам рекомендував... ви пам'ятаєте? То є віддана людина... Ми сі так стараємо підібрати належні кадри...

Бережний. Тут ще цілий ряд інших прізвись.

Ярчук. Ми проробили.

Ружевський. Підпишіть.

Бережний (*хвилинку вагається*). Гаразд. (*Підписав*). Да, програми. Потім з приводу планувальної комісії. Ми розпустили її?

Ружевський. То ж була ваша ухвала! (*Підсовує папірця*). Підпишіть.

Ярчук (*підсовує*). Підпишіть.

Хортевич (*підсовує*). Підпишіть.

Бережний (*підписує*). Все?

Ярчук. Я хотів доповісти вам, Сергію Михайловичу... Є бажання громадськості улаштувати банкет і вітати вас з нагоди підготування другого тома „Думок педагога“. Сьогодні має прийти делегація від нашого клубу, де я маю робити про вас доповідь.

Бережний. Ніяких вітань! Я сказав „так“ і перетакувать не буду. (*Захоплюється*). Що це таки справді? Хай живе

Бережний! Вітаємо Бережного! За здоров'я Бережного!.. Наче я справді зробив щось велике... (*Буркнув*). Як директор, забороняю вітати Бережного.

Ярчук. Сергію Михайловичу, коли вам байдужий ваш власний авторитет, можете робити, як хочете або як вам скаже хтось інший.

Бережний. Дурниці! Я не казав, що мені байдужий мій власний авторитет.

Ярчук. Ви сказали, щоб не було вітань. Але я не можу заборонити людям, що поважають вас...

Бережний. Застенографуйте, що я був проти. Слова „був проти“— підкресліть. (*Пішов до кабінету. Хортевич — за ним*).

Ружевський. Чудово, мамцю моя! Тішуся з вашого таланту. (*Зникає в кабінеті Бережного*).

Ярчук натискає гудзик. Входять Глинський, Шпинський, Зуєва, Дуєва. Показав їм рукою на кабінет Бережного, всі навшпиньки проходять туди.

31

Ярчук і Булава.

Ярчук. Ну, от, мій дорогий Порфірій Марковичу. Як бачите, Сергій Михайлович мирно бесідує з своїм чудовим апаратом, проти якого він обурювався кілька хвилин тому. Тим часом ми з вами наодинці, і мені хочеться сказати вам кілька слів. Був такий геніальний російський поет — Ломоносов. Він сказав про людей: „Один выше числа перстов своих в счете происходит не умеет; другой не токмо через величину тягость без веса познает, не только на земле неприступных вещей расстояние издалека показать может, но и небесных светил ужасные отдаления, обширную огромность, быстротекущее движение и на всякое мгновение ока переменное положение определяет“. Запам'ятайте. Це вам згодиться в житті. Найкращий приклад для вас — Сергій Михайлович.

До апарату він поставивсь по-лихому,
але не дасть його чіпать нікому!

Мою він доповідь заборонив,
але в душі подякував і похвалив.

І привітань ніяких він не хоче,
але прийма їх щедро і охоче.

А це тому, що людина має більше прихованих бажань, ніж відкритих. І ці приховані бажання треба вміти вгадувати „на всякое мгновение ока“, якщо не хочеш зостатись у дурнях.

Булава. Да-а, знаменитий ви чоловік, Григорій Філаретович, знаменитий. І талант у вас до всього — несоізмірний. Але дозвольте мені одне запитання.

Ярчук. Будь ласка, в чому річ?

Булава. Пам'ятаєте, ви привезли мені листа від Миколи Андроновича?

Ярчук. Ну, як же!

Булава. Так от, послав я відповідь на той лист. Давно послав, а від Миколи Андроновича і досі нічого немає. То що б це могло значити?

Ярчук. Відповідь послали? До Миколи Андроновича? Ага. Прекрасно, прекрасно.

Булава. Там я і від вас передав привіт і кланявся Миколі Андроновичу за той лист, що ви мені люб'язно вручили. А від нього — ні слуху, ні духу. То що б це могло значити?

Ярчук. Гм... Ви знаєте що? Ви підіть і поворожіть, що вам скаже на це Мартин Задека.

Булава. А-а-а. Ну, що ж, коли ваша така відповідь, то доведеться поворожити. *(Виходить)*.

Ярчук дзвонить.

32

Входить Шпинський

Ярчук. Слухайте, товаришу Шпинський, як вам здається, є у нашого шановного Порфирія Марковича особисті вороги чи нема?

Шпинський. У кого ж їх немає, Григорій Філаретович?

Ярчук. Конкретно.

Шпинський. Та перший двірник Горгуля готовий утопити його в ложці води.

Ярчук. Горгуля? От яка нехороша людина. Ану пришліть мені цього Горгулю. А хто у нас приймає пошту?

Шпинський. Поштальйон всю пошту здає Порфирію Марковичу.

Ярчук. Всю пошту класти мені на стіл. Лише після того, як я відберу інститутські листи, решту можна здавати швейцару Булаві. Зрозуміли?

Шпинський. Так. Буде виконано. *(Вийшов)*.

33

Входить Вересай.

Ярчук. Товаришу Вересай, пробачте! Не встиг вам подзвонити... Сергій Михайлович щойно приїхав... Я йому казав, що ви...

Вересай мовчки проходить до кабінету Бережного.

Задня стіна розсовується. Відкривається кабінет Бережного.
За столом Бережний. Перед ним Ружевський, Хортевич, Глинський, Шпинський, Зуева, Дуева.

Бережний (*проказує, всі записують*). „Відзначити ініціативу товариша Хортевича, який застенографував стінгазету інституту журналістики для ознайомлення нашого активу з внутрішнім життям цього інституту. Висловити товаришу Хортевичу подяку в наказі“. (*Оплески всього апарату*).

Вересай. Здрастуйте, Сергій Михайлович.

Бережний. А! Здрастуйте. Ви, здається, хотіли мене бачити?

Вересай (*тихо*). Відпустіть цих людей.

Бережний (*до апарату*). Ідіть. (*Усі, крім Хортевича, вийшли*).

35

Бережний. Що це значить, товаришу Вересай?

Вересай (*показуючи на Хортевича*). А це що значить?

Бережний. Це мій стенограф. Що, ви його не знаєте?

Вересай. Я не збираюсь говорити під стенограму.

Бережний. Гм!.. Гм!..

Хортевич „не чує“, ніби риється на полиці шафи.

Вересай. Що ви там риєтесь? Забирайтесь звідци до дідька! Ви чули?

Хортевич мотнув головою і вийшов.

36

Вересай. Він що, німий у вас?

Бережний. В чім річ, я вас питаю? Він стенографує на шести європейських мовах. Прошу не забувати, яка це культурна сила.

Вересай. А я про це завжди пам'ятаю. Тому й вигнав його, що він така „сила“.

Бережний. Я, нарешті, вимагаю пояснень!

Вересай. Тільки без пафосу, будь ласка. Сідайте.

Бережний. Що ви мені пропонуєте сідати? Здається, я тут хазяїн.

Вересай. Та ні, щось не схоже. Хазяйнують у вас інші, а ви їм висловлюєте подяку „за ініціативу“. Пора кінчати це хазяйнування.

Бережний. Та це що? Ви... Що ви цим хочете сказати?

Вересай. Саме те, що я сказав. Пора кінчати хазяйнування чужих людей у нашій хаті. Наробили вони тут, під вашою фірмою.

Бережний. Що наробили? Де? Хто?

Вересай. Ото й біда, що ви нічого не бачите, чи не хочете бачити. Дайте сюди матеріали да випуску аспірантів.

Бережний. Будь ласка.

Вересай (*проглядає*). Василь Шведенко, Роман Убийбатько, Абрам Камерштейн... Так, так. На периферію, значить? А на їх місце — кадри Ружевського. А ухвала партійного комітету про те, щоб залишити Убийбатька, Шведенка й інших при кафедрі, вам відома? Мої попередження, що Ружевський — це політичний шахрай і що ми його виженемо з партії, це вам відомо?

Бережний. Мені все відомо, товаришу Вересай! Все, хто чим займається!

Вересай. Хіба? І те відомо, що ваш секретар готує про вас холуйську доповідь?

Бережний. А! Все ясно! Доповідь не подобається. Пишуть про мене, хвалять. Відзначають заслуги. Ось що не подобається! Я так і знав, що ви будете проти цієї доповіді!

Вересай. А ви її схвалюєте?

Бережний. Це діло моє!

Вересай. Помиляєтесь. Про партію забули.

Бережний. Не вчіть мене! Я в партії не з учорашнього дня.

Вересай. Тим тяжчі ваші провини перед нею!

Бережний. Провини? Де вони? В чому? Може в тому, що я шаную свій авторитет і не дозволяю підривати його? Я ставлю питання руба: хто має право цей авторитет відняти у мене? В ім'я якої моралі і яких звичаїв ви забороняєте людям віддавати пошану тим, кого вони поважають? Я не знав до цього часу, що в партії не дозволяється хвалити людину, хоч би вона й заслуговувала на це!.. Партія — не секта аскетів!

Вересай. І не рекламне бюро для розбещених честолюбців, що загубили сором! Подумайте, що ви говорите!

Бережний. Ні, ви вже дозвольте! Я достатньо про все подумав, і не лякайте мене словом честолюбність! Я не боюсь цього слова! Честолюбність — великий рушій людської енергії. Так, так! А що ви робите? Ви хочете заборонити доповідь Ярчука, ви з кривою гримасою дивитесь на тих, хто приходить вітати мене, ви пишете статті проти моїх „Думок педагога“... Я взяв, у мене є точні відомості, що саме ви підкреслюєте в моїх творах, проти чого пишете „абсурд“, і чіпляєтесь до дрібниць... Так, так! До дрібниць! Щоб за всяку ціну підірвати авторитет! Але я не дозволю!..

Вересай. Випийте води. І вислухайте спокійно, що я вам скажу. Не ховайтесь за авторитет і не зводьте всю справу до честолюбності, бо з цього нічого не вийде. Партія чекає

од вас політичної відповіді, а не ламентатії ображеного вельможі. Хто вам дав авторитет?

Бережний. Партія.

Вересай. Ну, от. Вона дала, вона й візьме. І візьме, бо це її зброя, яку вона дає тільки тим, хто цю зброєю уславлює, а не безчестить. Авторитет! Він був у вас. Але ви оддали його в користування Ружевському, Ярчуку, Хортевичу. Хто вони, я вас питаю? Хто ці політичні пройдисвіти, що оточили вас цілою системою холоуїства й робили за вашою спиною, що хотіли? Ось про що ви повинні дати відповідь перед партією.

Бережний. Ярчук — талановитий співробітник інституту. Хортевич — мій стенограф, який ніколи ні до яких справ не втручається. Ружевський — людина з європейською освітою, яка непогано працює науковою лінією. Коли в нього є помилки, їх треба виправляти, а не розганяти культурні кадри! Я воюватиму за цих людей геть аж до вищих інстанцій!

Вересай. Обіцяю вам, що ви будете розбиті з вашими Ярчуками й Ружевськими дощенту.

37

Входять Криницька, Наталя й Вася.

Криницька. Можна?

Вересай. Ви до мене?

Криницька. Та от рукопис передати — Ружевського, цього знаменитого науковця.

Вересай. Про вовка помовка! Давайте сюди.

Наталя. А це — рецензії.

Криницька. Ну, й розчистили ж його.

Вася. По першому розряду.

Криницька. Роман, — той просто сказав: „За таку науку тільки бити, тільки в профіль, при тому кирпичем і тільки вогнетривалим“.

Бережний. Як до вас потрапив цей рукопис?

Криницька. Як же? Федір Васильович велів прочитати.

Бережний. Ах, он як!

Вересай. Саме так. Я зібрав думку партійної частини професури й аспірантів про цей рукопис. Викладай, Катерино Іванівно.

Криницька. Що ж тут викладати? Книжка шкідлива, політично дволика, і вся вона якась слизька. Ніби хробак по ній плазував. А просто сказати — обурлива книжка.

Бережний. Так. так.

Наталя. Так, так, Сергію Михайловичу. Тільки не так просто викрити це. Увесь зміст книжки заплутано якимись навмисне безглуздими авторськими „діалектичними“ міркуваннями. Мета, звичайно, ясна: щоб не зразу помітили, в чім річ.

Бережний. Он як! А приклади?

Наталя. На кожній сторінці.

Вересай. Прочитайте хтонебудь те місце, де говориться про безкінечність.

Вася. Будь ласка. (*Читає*). „Безкінечність не може бути пізнана не тому, що кінця немає і що кінець безкінечного пізнати неможливо, а тому, що безкінечне пізнання кінця непізнаного не має кінця пізнання пізнаного.“

Наталя. Ну, от вам. Філософія. Але це тільки завіса. А за нею криється нахабна буржуазно-націоналістична агітація.

Вася. І в цьому увесь секрет книжки.

Бережний. Брехня! Я сам читав рукопис. Ніякого націоналізму я в ній не помітив.

Криницька. Ну, знаєте, Сергію Михайловичу, ви в своїх „Думках педагога“ такого понаписували, що дивно було б, якби ви після цього помітили щось у Ружевського. Який піп, така й парафія.

Бережний. Я прошу припинити!..

Криницька. Та ми й так кінчили. На лекцію пора.

Наталя. Можна йти, Федоре Васильовичу?

Вересай. Ідїть. (*Ті виходять*).

38

Бережний. Що це значить, нарешті?

Вересай. Це значить, що хробаки Ружевські будуть розчавлені. А вам треба зробити висновки для себе, коли ви не хочете бути попом цієї парафії. (*По паузі*). Секретні документи, що ви взяли в партійному комітеті, у вас?

Бережний. У мене. Я не встиг їх прочитати.

Вересай. Потурбуйтеся повернути їх мені якомога скорше.

Бережний. Гаразд. Вони в сейфі. Я візьму їх до себе в портфель. (*Виходить*).

39

Вересай (*набирає телефонний номер*). Дмитрій Васильович? Здрастуй. Це я, Вересай. Я зараз приїду. Прошу ближчими днями скликати бюро й поставити мою доповідь. Так, Інститут культури й побуту. Справа серйозна, і громити доведеться з усією рішучістю. Привіт. (*Поклав трубку, вийшов*).

40

Бережний (*входить з документами. Побачивши, що Вересая нема*). Залякати хочете, шановні товариші! Але мене не залякаєте. За моєю спиною стоїть громадськість.

За його спиною з'являється Хортевич, що непомітно прослизнув до кабінету. Кашлянув злегенька.

Бережний. Хто це?

Хортевич. Я.

Бережний. Де ви були?

Хортевич. У передпокої.

Бережний. Що ви робили?

Хортевич. Стенографував.

Бережний. Як?

Хортевич. У щілинку.

Бережний. Хто вас просив?

Хортевич. Для вас, Сергій Михайлович... Піввати? *(вдає, що хоче розірвати стенограму).*

Бережний *(подумав)*. Розшифруйте. Стенограма буде мені потрібна. Передайте Ружевському, щоб негайно приїхав до мене додому. *(Виходить, забувши на столі документи).*

42

Хортевич *(схопив документи, читає)*. „Цілком секретно. Інститут культури й побуту...“

Ружевський *(входить)*. Хортевич? Що то?

Хортевич. Га?

Ружевський. Що за папери?

Хортевич. Бережний забув.

Ружевський *(глянув)*. О! Хортевичу!.. То є справді ниньки щасливий день! Зроби копію, зашифруй, увечері передаси мені. За кілька день ми їх перешлемо...

Хортевич. Все буде зроблено.

Ружевський. А що сказав Бережний?

Хортевич. Велів тобі приїхати до нього.

Ружевський. То ще не є так погано, Хортевичу! Поки Бережний з нами, можемо спокійно робити своє діло.

Хортевич. Ярчуку довіряти можна?

Ружевський. О, то є хитра bestia! То є пройдисвіт, що хоче здаватись ягнятком. Нічого не бачить і не чує, тільки дбає про свою кар'єру. Але то зручно для нас, бо він тримається Бережного, як кліщ. Тераз ходім до мого кабінету... *(Виходять).*

Стіна знову зсовується, утворюючи попередню обстанову.

43

Входить Убийбатько, з канцелярії одночасно входить Ярчук.

Убийбатько. Ну, як справи з доповіддю?

Ярчук. Все тече, мовляв Геракліт.

Убийбатько. Тече то тече, та по якому річищу? Я б хотів проглянути рукопис. (*Бере яблуко, їсть, потім питає*). Можна?

Ярчук. Будь ласка! Їж на здоров'ячко. Це ми з Наталкою тут трохи посиділи.

Убийбатько (*кладе на вазу надкушене яблуко*). З Наталкою?! Ну?

Ярчук. А що? Чого ти дивуєшся?

Убийбатько. Вона була в тебе?

Ярчук. Була, як бачиш. Ми пили чай, розмовляли на деякі цікаві теми.

Убийбатько. Ну, це дійсно.

Ярчук. Що дійсно? Я не розумію тебе, друже. Хіба вона вперше заходить до мене?

Убийбатько. Алеж я тількищо бачив її. Розмовляв з нею, і вона...

Ярчук. Що?

Убийбатько. І вона не сказала мені, що була в тебе.

Ярчук (*весело*). Не сказала? Що ж, друже, не завжди жінка може все сказати.

Убийбатько. Але вона нічого мені не сказала. І дивилась на мене якось чудно.

Ярчук (*сердечно*). Знаєш що, Романе... Ми друзі. Ми не можемо таїтись один від одного. Я мушу сказати тобі всю правду. Наталка любить мене, а я люблю її. Невже ти цього не бачиш?

Убийбатько (*якийсь час дивиться на нього цілковито розгублений*). Ну, ти знаєш, кинь жартувати.

Ярчук. Ні, друже, я не жартую. Ти в цьому сам незабаром переконаєшся. Хоча мушу тобі сказати, що Наталка прохала мене тримати цю новину покищо в секреті.

Убийбатько. В секреті? Ну да, звичайно.

Ярчук. Отже, дозволь тим часом розраховувати і на твою скромність. Спостерігай, переконуйся, тобі, звісно, це буде цікаво. Але до певного часу — мовчи.

Убийбатько. Так, це дійсно... мені буде цікаво. Так би мовити, з психологічного боку.

Ярчук. Я розумію, друже. Але що ж? Наталю теж не можна обвинувачувати.

Убийбатько (*довго і пильно дивиться на Ярчука*). Кого ж обвинувачувати, „друже“? Кого? Скажи мені!

Ярчук (*безпорадно розводить руками*). Життя, збіг обставин, випадок, біологію. Нарешті, обвинувачуй мене, коли хочеш, за те, що я живу на світі й теж маю серце і почуття. Повір, Романе, мені дуже боляче, але я буду одвертий до кінця: може тобі краще виїхати звідци? Skorистатися зараз з нагоди й прийняти призначення на периферію...

Убийбатько. На периферію?..

Шпинський (*входить*). Прийшов Горгуля.

Ярчук. А, Горгуля. Вибач, друже, мушу тебе покинути на хвилинку. Ти посидь, коли хочеш. Може тобі чаю? Не хочеш? Ну, посидь так... (*Виходить, Шпинський за ним*).

Убийбатько (*сам*). Наталка!.. Що ж це таке?.. Чай... доповіді... папери... (*Взяв рукопис, читає*). „С. М. Бережний і радянська культура“... (*Машинально повторює*) „і радянська культура“. (*Перегортає далі*). Що це? „Деякі молоді й бойкі уми проповідують ліберальний принцип довір'я до людини... Хіба не ясно, що цей опортуністичний „принцип“, скерований на послаблення нашої партійної волі й пильності робітничого класу, не має нічого спільного з блискучими концепціями Бережного?“ Що ж це? Я сплю, чи це дійсність? (*Читає*) „Говорячи про довір'я до людини, Бережний має на увазі не довір'я взагалі, а лише те довір'я, що впливає з наших соціалістичних взаємин“. (*Безмежно здивовання переходить у бурю гніву*). Що це, я питаю! Мій принцип! Слово в слово! Мій принцип, обернений проти мене... на захист Бережного! Я опортуніст! Я послаблюю пильність! Сук - кин син!

Булава (*входить*). Романе Дмитровичу! Я шукаю вас... Дозвольте одне запитання, що не дає мені спокою. Написав я листа до Миколи Андроновича...

Убийбатько. Ні, з мене досить. Чуєте? Досить з мене всяких запитань! Тепер я вам зроблю одне запитання, вам, патріарх старого світу. Чи скоро настане час, коли не можна буде сказати: „чужа душа — темний ліс“?

Булава. Такий час ніколи не настане.

Убийбатько. Чому?

Булава. Бо коли б настав такий час і відкрились людські душі, то сталася б катастрофа і великі неприємності.

Убийбатько. Тоді ми йдемо до цієї катастрофи, Порфирій Марковичу! Геракліт плакав, міркуючи про цей світ і про людську підлоту. Але я був ковалем і плакати не повинен. Я став свідком зради. Ганебної зради. Мій принцип довір'я до людини, оснований на тому, що, ліквідуючи умови, які породжували мерзотників, ми відроджуємо гідність людини й повертаємо їй утрачену радість життя, — цей принцип обернено проти нас на захист ворожих концепцій! От зрада мислі! Доповідь людини... Ні, не людини, підлотника, якого я не помітив, не розгледів...

Булава. Та хто ж це такий, Романе Дмитровичу?

Убийбатько *(не слухаючи)*. Він сказав: „обвинувачуй мене за те, що я живу на світі“. Ні! Я винен в тому, що ти живеш серед нас і дихаєш нашим повітрям. Я винен, що не бачив, як мертвий хапає живого. Ах! Чорт... Наталко! Що ти наробила?.. Де цей мерзотник, де він? *(Перекидає крісло і, задихаючись від гніву, вибігає з кабінету. Стикається з Васею та Олею, що входять)*.

47

Вася. Романе!

Убийбатько. Облиш! *(Вибігає)*.

Оля. В чім річ?

Вася. Що тут трапилось, Порфирій Марковичу?

Булава. Важко сказати. Заходжу я, значиться, до кабінету...

Оля. Та не тягніть же! Кажіть зразу!

Булава. Дивлюсь, стоїть Роман Дмитрович і сам з собою балака. Я, значиться, до нього з запитанням, а він як почав крити, аж іскри з очей летять. Я ще ніколи не чув, щоб так крили.

Оля. Та кого ж він крив?

Булава. Тут то й питання — кого.

Вася. Ну, що він казав?

Булава. Жалівся, що хтось падлец і що якийсь Гаракліт від нього плакав. Ну, каже, я все одно його впіймаю. А кого, то я вже й не розібрав, чи Гаракліта, чи Григорія Філаретовича. Отут то для мене промблема.

Оля. Васю!

Вася. Так і сказав: впіймаю?

Булава. Атож. Ну, не знаю: Гаракліта може й впіймає, а от, щоб Григорія Філаретовича, то це навряд. Бо скажіть ви мені: написав я листа до Миколи Андроновича...

Вася *(на всі груди)*. Романе!

Оля. Потім, Порфирій Марковичу... *(Радісні вибігають з кабінету)*.

48

Шпинський *(вбігає)*. Що за гамір такий? Що тут трапилось?

Булава. Таке трапилось, що ось аж крісло перекинулось.

Шпинський. Що за жарти, Порфирій Марковичу? Поставте на місце! Щоб цього більше не було!

Булава. Поставити можна, а що буде далі, я за те не відповідаю. Починається катастрофа і великі неприємності!

Завіса

Кімната Наталі Рогоз. Рояль. Двері: — вхідні, другі — до їдальні, треті — на веранду, що виходить в сад. По-святковому прибрано. З їдальні чути брязкіт посуду, сміх і голоси Олі та Наталі. Пісня:

Над нами вічність упада,
Як біг і шум води.
Моя країна молода,
І я в ній молодий.

1

Дзвоник. Наталя входить з їдальні, йде у вихідні двері й повертається до кімнати з листом.

Наталя (*розриває конверт, читає лист*). Олю! А йди сюди.

2

Оля (*входить наспівуючи*):

Над нами вічність упада...

Наталя (*подаючи листа*). На, читай.

Оля. Лист? Від кого?

Наталя. Та ти читай.

Оля (*читає*). „Люба Наталю Олександрівно. Бекон мав рацію, коли говорив: ми стільки можемо, скільки знаємо. Я знаю життя і я можу його будувати, ламати і створювати знову. Ви не можете не почувати, як би я хотів робити це разом з вами. Але я не знаю вас, не знаю так, як хотів би знати. І моя воля спинається перед загадкою вашого серця. Дозвольте прийти до початку вечірки. Дозвольте хоч краєчок підняти над цією загадкою, що до муки мене хвилює. Дозвольте хоч трошки відкрити її. Чекаю відповіді. Ваш Г. Ярчук“. Дійшов до точки. Краєчок. (*Обидві сміються*). Ну, чекай. Ми тебе відкриємо.

Дзвоник.

Наталя. Просимо, Григорій Філаретовичу! Давно чекаємо.

3

Криницька (*входить*). Який Григорій Філаретович? Ти завжди плутаєш?

Оля. Катерина Іванівна!

Наталя. От чудесно. Чого ж ви так довго?

Криницька. Та ти ж наплутала все. Дзвоню в сусідній будинок. Відчиняє якийсь дідок — років ста п'ятидесяти. Наталя, — питаю, — тут живе? А він каже: — Яка Наталя? Я уже

півтора роки, як нежонатий, розійшовся — каже. Нічого не розумію! (*Всі сміються*).

Наталя. Ну, нічого, аби добре кінчилося. А тепер слухайте. Я хочу втягти вас в одну веселу історію.

Криницька. Оце якраз для мене.

Оля. Розумієте: Ярчук хоче відкрити краечок таємниці.

Криницька (*нічого не розуміючи*). Ну, ну, далі. Який же саме краечок?

Наталя. От надіслав листа. Буде признаватись у коханні.

Криницька. Це ж кому? Мені чи що?

Оля. Та ні! Наталі.

Криницька. Ярчук? Наталі? Ти при своєму розумі?

Оля. Я вам потім усе розповім.

Наталя. Одне слово, я вас прошу: в домі нікого нема, тиша, все вмерло. Григорій Філаретович відкриває краечок таємниці... Я мушу взнати, що таїться в душі цієї людини, і я взнаю!

Криницька. Ну, от. А я спочатку була не добрала.

Дзвоник.

Оля. Прийшов. Куди ж нам?

4

Входить Вася, на шик, причісаний, в новому галстуку, в петельці — квітка. З горішньої кишенки виглядає хусточка. Ніякої метушні. Почуває себе гостем і розмовляє, як іменинник.

Всі. Вася!

Вася (*кланяючись кожній по черзі*). Здрастуйте, здрастуйте. Здрастуйте.

Наталя. Який ти красивий!

Вася. Одному лише перукареві три карбованці віддав, от і красивий.

Оля. І хусточка!

Вася. А ти ж думала? Культурні потреби аспіранта зростають. Хай стирчить для естетики. (*Сів, розлігшись у кріслі*).

Наталя. Ну, добре. А у Вересая ж ти був?

Вася. Був.

Оля. Бачив його?

Вася. Ні, не бачив.

Наталя. І записки не передав?

Вася. Ні, записку передав у власні руки.

Оля. Нічого не розумію.

Вася. А що ж тут розуміти? Товариш Вересай купався у ванні, і я всунув записку під двері.

Криницька. Цілком можливо.

Наталя. А він що?

Вася. А він каже: приїду неодмінно, і пустив на себе холодний душ.

Оля. Ну, тоді ходім у сад. Я тобі дещо розповім.

Вася. У сад? Охоче. Але нам же треба ще за товаришами зайти. *(Байдуже)*. Чекайте, мало не забув. *(Наталі)*. Отже, яка пам'ять стала: приніс листа і сиджу.

Наталя. Листа? Від кого?

Вася. А мені яке діло? Будь ласка. *(Дає лист)*. Я не втручаюсь.

Наталя *(розриває конверт, читає)*. „Наталко, мені треба сказати тобі двоє слів. Зайду перед вечором. Убийбатько“. *(Всі сміються)*.

Вася. Класично!

Наталя. Не уявляю собі, що він може мені сказати.

Вася. Роман? Той все може сказати.

Наталя. Що все?

Вася. Все, що він надумав.

Наталя. А що ж він надумав?

Вася. А от це ж він тобі й скаже. А мене прохав від зайвих розмов утриматись і навіть не казати, в якому магазині він зараз перебуває. За кілька хвилин він буде тут, а тому давайте звільнимо приміщення, товариші. *(Бере під руку Олю)*. Ми скоро повернемось. *(Виходять)*.

5

Наталя *(весело)*. Ну, Катерино Іванівно, сьогодні буде знаменитий вечір.

Криницька. Ти тільки не наплутай чогонебудь.

Наталя. Навпаки, сьогодні багато дечого стане ясным. Але Роман лишається до кінця вірним собі.

Криницька. Він завжди вірний собі. То, певно, його колись Діоген шукав з ліхтарем. Вийдемо на веранду, подихаємо вечірнім садом.

6

Гасять світло в кімнаті й виходять на веранду. Там спалахує лампа під великим кольоровим абажуром. В кімнаті — півтемрява.

Входить Ярчук, слухає.

Наталя. Як ви гадаєте, він скоро прийде?

Криницька. Та вже не забариться. Написав же. Мені його лист страшенно сподобався. Пише коротко і ясно.

Ярчук. Вони говорять про мене. Це дуже корисно послухати, друзі мої.

Наталя. Що мені робити з ним, Катерино Іванівно?

Криницька. В таких випадках довго думати не годиться. Заплющ очі й рishай.

Наталя. О, ви, як той Бернард Грасе, радите мені бути сліпою.

Ярчук. Навіть Грасе не забула! Прекрасно.

Наталя. Але що зробиш, коли я не можу бути сліпою. Я в нього вірю, але я повинна його знати.

Ярчук. Ого! Бекон!

Криницька. Кажіть прямо: любиш його? Насамперед потрібна ясність.

Наталя. Чи люблю? Та на всі сто, Катерино Іванівно. Іншого слова не знаходжу.

Ярчук. Досить і цього! Навіщо шукати інші слова?

Криницька. Він вартий того. Це ж — сила. Велика сила.

Наталя. Правда ж? У нього ясний розум, велика енергія. Він здатний на рішучі вчинки, на боротьбу. Я вірю в його прекрасне майбутнє. І мені хочеться йти з ним. Я люблю його... без краю люблю...

Ярчук. О, моя дорога! Я не помилився в тобі. *(Виходить за двері, стукає).*

Наталя. Це він! Нарешті!.. *(Обидві входять до кімнати, засвітили світло).*

Криницька. Ну, бажаю. *(Потиснула руку).* Думаю, що тут моя консультація буде непотрібна. *(Пішла до їдальні).*

Наталя *(прожогом кинулась до дверей, відчиняє їх).*

7

Ярчук *(входить)*. Ну, от і я, дорога Наталя Олександрівно.

Наталя *(вражена)*. Ах це... ви. Здрастуйте.

Ярчук. Розсильний сказав мені слово, краще за яке я не чув у житті.

Наталя. Яке слово?

Ярчук. Він сказав: „ждуть“, і я мало не кинувся йому в обійми.

Наталя. Сідайте.

Ярчук. Ви трохи схвилювані, Наташо!

Наталя. Нічого, це пройде.

Ярчук. Так. Це пройде. Але ваше хвилювання дає мені право думати, що я не помилився.

Наталя. В чому?

Ярчук. У тому, що ви ставитеся до мене не байдуже.

Наталя *(посміхається)*. Ви знаєте, я вперше бачу такого нахабу.

Ярчук *(набик)*. Значить, дійсно любить! *(До неї)*. Ви трохи жорстока, але така ви мені й подобається. Життя не терпить м'яких, сентиментальних людей.

Наталя. Жорстока? Алеж не до всіх.

Ярчук. До мене — не дуже? О, я щасливий! Наташо! Для чого стримувати себе? *(Що далі, то більше розпа-*

люється і наступає). Наташо! Ви відкрили тільки краєчок свого серця, і я вже починаю втрачати розум.

Наталя. Це надарма. З розумною людиною завжди цікавіше, ніж з дурною.

Ярчук. Чого ж ви хочете?

Наталя. Вернутись до Бєкона. Ви дуже влучно його процитували в своєму листі: ми стільки можемо, скільки знаємо. Отже, я маю рацію хотіти, щоб ви не тільки не втрачали розуму, а навпаки, допомогли мені зазирнути в найінтимніші ваші думки. Я хочу узнати вас.

Ярчук. А хіба ви мене не знаєте?

Наталя. Як ученого секретаря інституту, звичайно, знаю. Алеж у нас з вами питання стоїть інакше?

Ярчук. О, так! Зовсім інакше, Наталю!

Наталя. Тим то я й хочу знати більше. Ви з'явилися на нашому обрії недавно, а встигли за цей час дуже й дуже багато. Вас уже скрізь знають, про вас говорять...

Ярчук. Ну, я ще нічого не встиг. Це тільки цвіточки.

Наталя. А ягідки — попереду?

Ярчук. Ви в цьому сумнівались?

Наталя. Я багато думала про вас і вашу кар'єру. Це хвилювало мене.

Ярчук. Наташо!

Наталя... і хвилює. Я питала себе: яка невідома зірка веде цю людину? Може це випадкова фортуна, збіг обставин? Чи це ви самі... ну, як би сказати... скеровуєте хід подій?..

Ярчук (набій). О, я знаю, чого тобі треба. (До неї). Так, Наташо! Треба мати розум, енергію, бути здатним на рішучі вчинки, на боротьбу!

Наталя (набій). Звідки він знає те, що я казала про Романа?

Ярчук. Треба самому утворювати обставини. Треба вміти керувати ними. Треба знати людей, думати й діяти.

Наталя. Алеж діють і інші?

Ярчук. Так, але одні діють, як Дон-Кіхоти...

Наталя. А другі, як Савчо-Пансо?

Ярчук. Як завойовники життя, як справжні реалісти.

Наталя. Як це зрозуміти?

Ярчук. Кожен розуміє по-своєму. Один письменник сказав навіть: треба бути великим сукиним сином, щоб прожити на цьому світі.

Наталя. Це жарт?

Ярчук. Ні, це філософія.

Наталя. Чия?

Ярчук. Мудрих.

Наталя. Значить і ваша?

Ярчук. О, я не дивлюсь на справу так безнадійно. Але я знаю, що люди поділяються на дві категорії: птахи і ко-

махи. Одні народжені для того, щоб пробивати собі шлях у житті й записувати свої імена на дошку пошани, а другі — щоб залишатись непомітними, стояти в юрбі і заздрити: чому не я, а мій сусід? Так завжди було на світі.

Наталя. Було, та загуло. Була конкуренція, експлуатація, класові різниці, боротьба за шматок хліба, зненависть до тих, хто його не давав. Були, звичайно, птахи і комахи. Але тепер, Григорій Філаретовичу... тепер мене ваша теорія не переконує. Життя не те. Я думала, що ви скажете щось дотепніше, а це мене не захоплює. Ну, справді. У нас перша-ліпша доярка, пастух, сапальниця на буряках може стати людиною, знаменитою на цілий світ, і кожного дня народжуються сотні таких героїв, а ви кажете — комахи. Де вже там. Немає ґрунту для цієї теорії. Зникає економічна нерівність, народжується безкласове суспільство...

Ярчук (розпалюється ще дужче). Безкласове суспільство! Герої... Ну, що ж? Хай народжуються. Але при всіх змінах соціального порядку біологічна основа людини залишається незмінною, незалежно від того — є хліб, чи немає. І тому в житті, крім класової боротьби, йде боротьба особиста. Кожна людина має своїх ворогів і друзів, і то не лише на ґрунті економічної нерівності, а хоча б на тому ґрунті, що в одного ніс довгий, а в другого — короткий; один — кучерявий, а другий — лисий; один любить жінку і другий — ту саму; нарешті, один — розумний, а другий — дурень. І тому в житті Форд ненавидить Рокфеллера, а Рокфеллер хотів би задушити Форда, хоч вони обидва — капіталісти. А у нас Булава ненавидить Горгулю, а Горгуля ладен утопити Булаву, хоч вони обидва — безпартійні пролетарі...

Наталя. Ну, Форд і Рокфеллер за бариші не можуть помиритись, це зрозуміло. А от про Булаву й Горгулю — це вже ваша поетична фантазія. По-моєму, їм немає за що воювати між собою.

Ярчук. Ви наївна, Наталю! Боротьба, особиста боротьба заповнює життя людей! Знайдіть своє місце в цій боротьбі, не пропустіть моменту, і ваша власна перемога забезпечена.

Наталя (насторожившись). О! Це вже цікаво. Це вже не філософія, а практика. Говоріть же! Як по-вашому треба діяти? Я хочу знати все! Все до кінця.

Ярчук. Тоді дивіться в тайники людської душі. Ключ лежить там, а не теліпається разом із значком ГПО і не приколюється до грудей замість ордена Червоної Зірки. Людина — самотня. Вона докраю повна своїми таємними бажаннями. Угадайте їх, і ви поставите цю людину на службу собі. Скільки б ви не служили колективу, все одно. Окрему людину, яка вас цікавить, на яку ви робите ставку, — це не зачепить за живе. Вона крикне вам „ура“, а на другий день забуде. Вона не помітить вас, коли ви будете трубити їй славу

в оркестрі. Озбройтесь ніжною флейтою і самотньо, в тиші, заграйте над вухом цієї людини нескладну мелодію її прихованих бажань, виступіть проти її ворогів, і ця людина — ваша. Вона заплатить вам своєю дружбою, відповість ласкою і зробить для вас все. Ось вічна формула життя. Володіючи нею, я нікому не дам панувати над собою, а пануватиму над іншими. Пройде ще небагато часу, і ви побачите, що я не тільки посаду видатне місце, але мене широко знатиме громадськість, мене поважатимуть і слухатимуть, про мене писатимуть у газетах, я піднесусь над обрієм загальності...

Наталя. Одне слово, ви прославитесь ... Кожен знатиме, хто такий Ярчук!

Ярчук. Хай буде так.

Наталя. І висновок?

Ярчук. Робіть ви. Я люблю вас. Я прошу вас бути моєю дружиною.

Наталя. А мене ж ви куди, в кишеню покладете, як будете підноситись, чи куди? Майте на увазі, що я теж хочу посідати те місце, яке мені належить.

Ярчук. І ви його посядете. Ми будемо підноситись разом.

Наталя. Цим шляхом, що ви намалювали?

Ярчук. Цим шляхом, що я намалював.

Наталя. Як же його назвати?

Ярчук. Шлях економної витрати сил і боротьби.

Наталя. За що ж боротись?

Ярчук. За життя.

Наталя. З ким?

Ярчук. З ворогами.

Наталя. З якими?

Ярчук. З особистими ворогами цієї людини, що допомагає вам.

Наталя. Так це ж ... (*Стрималась*). Це ж нехороше.

Ярчук. Абстрактного добра і зла не існує. Все на світі — відносне.

Наталя. Це називається — в каламутній воді ловити рибу.

Ярчук. Спробуйте піймати в чистій.

Наталя. Нарешті, це склока!

Ярчук. Хто ж на світі не склочник?

Наталя. Так ви ж наткнетесь на громадськість, на проф-організацію, на партосередок, на місцевком!

Ярчук. На чолі яких стоять голова, секретар, член бюро, — прекрасні люди, що мають, проте, своїх ворогів. Зумійте стати другом цих ворогів, і вони допоможуть вам перемогти секретаря. Простягніть же мені руки! Ми підемо разом, і ви не пожалієте!

Наталя. Ух! У мене крутиться голова. Який ви сміливий!.. (*Набік*). Яка надзвичайна сволоч!

Ярчук. Ви не помиляєтесь! Але ваша відповідь? Коли ж, коли?

Наталя. Сьогодні, неодмінно сьогодні!

Ярчук. Ви згодні оголосити її?

Наталя. О, так!

Ярчук (*переможно*). При всіх!

Наталя (*переможно*). Так, так!

Ярчук. Наталю! Хай це розірветься над всіма, як бомба!

Наталя. Так воно й буде!

8

Двері настіж відчиняються, входить Убийбатько з величезним букетом

Убийбатько (*на всі груди*). Привіт!

Наталя. Роман!

Убийбатько (*повільно опускає букет*). Так... Дійсно... Це я...

Ярчук. Який ти шикарний! З букетом... Ха-ха-ха! (*До Криницької, що входить з їдальні*). Будь ласка... Подивіться! Картина! (*Сміється*).

9

Наталя. Ти..., з квітами, Романе?!

Убийбатько. Да. Я приніс... (*Дивиться на свій букет*)... квіти. Це... вам, Катерино Іванівно. Не відмовте прийняти. В найкращому магазині з Васею вдвох вибирали...

Криницька. Це мені? Я так і знала. (*До Наталі*). Ти, значить, знов наїлутала?

Убийбатько. Та ні. Все ясно, як день.

Криницька. Ну, розплутуйте тепер, а квіти я у вазу поставлю. Букет підходящий. Ходімте, Григорій Філаретовичу. Допоможіть мені.

Ярчук. З великою приємністю. (*Зробив Романові ручкою*). Адже. (*Пішов за Криницькою*).

10

Наталя. Романе... Слухай...

Убийбатько. Ти обурена? На твоїх ланітах, як говориться в таких випадках, палає рум'янець досади. Прошу вибачити, але я попередив тебе про свій прихід коротким посланням. І все ж, як бачу, прийшов невчасно.

Наталя (*роздратовано*). Так! Я обурена! Чуєш? Обурена, що мені доводиться пояснювати тобі. Ти сам повинен все розуміти...

Убийбатько. ...і простити. Але не можу. Не можу простити... Совість не дозволяє.

Наталя. Не можеш, і не треба. Але почувати ти можеш? Чи й досі не навчився?

Убийбатько. Проходжу зараз ударні курси.

Наталя. А, може, тобі на ці курси треба ще років десять? Ти ж дуже поспішаєш.

Убийбатько. Ну, ні. Це ти перехватила. Десять років — це ж три п'ятирічки, а я сподіваюсь, що за другу п'ятирічку я вже сам зав'язуватиму краватку. А решта — дурниці. Головне в житті — краватка.

Наталя (*глянула й мимохіть розсміялася*). А це ти сам зав'язував?

Убийбатько (*похмуро*). Це? (*Лапнувся галстука*). Це сам. А що? Є якийсь дефект?

Наталя. Нічого сказати, артистично зав'язав.

Убийбатько. Будь певна, я вже що як зав'язу — не розв'яжеться!

Наталя. Та ти такий. Нагнись трошки, я поправлю. (*Убийбатько нагинається, вона поправляє йому краватку*).

Убийбатько (*відчувши пахоці її волосся*). Та ні... Поправляй так... Я не можу нагнувшись...

Наталя. Чого?

Убийбатько. Ну, чого... Не можу і все. Не виношу.

Наталя. Уже.

Убийбатько. Дякую.

Наталя. На здоров'я. Ну, тепер кажи прямо, що це значить: лист, квіти, краватка. Невже збираєшся заявити, що любиш мене?

Убийбатько. Ні, не збираюсь.

Наталя. А чому?

Убийбатько. Колись Наполеон спитав свого маршала: Чому ти програв бій?— Той відповів:— На те було десять причин.— Перша?— Не було пороху... Можеш про решту дев'ять не говорити,— сказав Наполеон.

Наталя. Ну?

Убийбатько. Ну, отак і я: скажу першу причину,— а решту не згадуватиму.

Наталя. Яка ж перша причина?

Убийбатько. Я не люблю тебе.

Наталя. Ну, тоді... тоді ти дійсно можеш інших не згадувати.

Убийбатько. Отож я й кажу. Це для курців?

Наталя. Що?

Убийбатько. Кімната.

Наталя (*розстроєно*). А, пали... Можна.

Убийбатько (*запалив, сів*). Сідай, Наталю.

Наталя. Дякую. Чого ж ти прийшов?

Убийбатько. А так просто. Квіти приніс Катерині Іванівні.

Наталя. Оце і все?

Убийбатько. Покищо все. Далі я мав намір сказати тобі одну річ, власне, спитати тебе. Але тепер не знаю, питати, чи не питати.

Наталя. Подумаєш, який гамлетизм. Це тобі не личить.

Убийбатько. Отак і я думаю. Краще не питати.

Наталя. Та питай уже! Ну?

З дверей їдальні виткнувся був Ярчук і сховався.

Убийбатько. Може я затримую? Он бач Григорій Філаретович — вигкнувся та й сховався, як суслик.

Ярчук (*виткнувся*). Нічого не сховався. Я тут, розумієш, зайнятий. Гірчицю примусили терти. (*Сховався*).

Убийбатько. Привчайся, Гришо! В житті ще й не те доведеться терти (*до Наталі*). І давно тре?

Наталя. Ні, недавно. Але встиг, як бачиш, прийти раніше за тебе.

Убийбатько. Та я бачу. І хочу все таки поставити тобі одне запитання. Що б ти мені сказала, Наталко, коли б я раптом вирішив прославитись?

Наталя. Ти?!

Убийбатько. Я. Чого ти так дивуєшся? От схотів — не прославляюсь. Схотів — прославився. Що ж тут такого?

Наталя. І ти, Романе?!

Убийбатько. Що ти так питаєш, ніби ти Цезар, а я — Брут. „І ти, Бруте?“ Ну, і я. Хіба ще хто хоче прославитись, крім мене? Хто ж цей, сказати б, мій конкурент на лавровий вінок, мій злий суперник? Хто?

Знову виткнувся занепокоєний Ярчук.

Убийбатько. Нічого, Гришо, три, три, гіркіша буде. (*Той зникає*).

Наталя. А як же ти хочеш прославитись?

Убийбатько. Мій спосіб трохи незвичайний. Я хочу написати комедію.

Наталя (*радісно*). Ти хочеш стати письменником?

Убийбатько. Ні, письменницька робота не для мене. Письменник повинен пропускати через свою душу цілі табуни людських пристрастей, хороших і поганих, добрих і злих. Кожен із типів, яких показує письменник, мучить його своїми нерозв'язаними питаннями, мучить довгими ночами... У кожного свої протиріччя, свої бажання, а душа письменника, як реторта на вогні, повинна витримувати це постійне кипіння й давати бажану реакцію. Ні, я не міг би довго терпіти цього незвичайного, напруженого стану. Я міг би лопнути з радощів за своїх героїв або з ненависті до них. Але кожна людина

може написати в житті одну річ, в якій вона розвантажить свою душу від того, що її гнітить або хвилює. От таку річ я й хочу написати. Це буде комедія. Так би мовити, філософсько-соціально-психологічно-побутово-сатирична.

Наталя. Про що ж саме?

Убий батько. Про людську підлоту, про те, чия це зброя, і про межі діяння її в радянській країні. Про безпринципних тварюк, холоуїв, яких не може терпіти наша земля.

Наталя. Романе! Яка ж гостра й потрібна тема!

Убий батько. Правда?

Наталя. Так. Показати підлоту як спадщину старого світу, в якому людина була самотня!

Убий батько... Гризла другу людину зубами...

Наталя... Топила її в багні.

Убий батько. Плювала їй у душу ради особистої кар'єри! Показати, що підла людина — це не просто собі підла людина, а що це — нащадок старого світу. І що в наших умовах, на радянській землі, цей корінь не знайде для себе соків, щоб розпуститися, бо його підрубає перший радянський двірник, що поливає дерева! Як ти на це дивишся?

Наталя. Так, Романе, так! Вони твердять, що людина була й залишилась самотня, що вона заздрить другій людині і ненавидить її як особистого ворога. Але наша дійсність розбиває їхні теорії, як хвиля розбиває уламки гнилого корабля. Згадай слова товариша Вересая! І наمالюй нещадними сатиричними фарбами пики одщепенців суспільства, яких життя викидає на смітник історії.

Ярчук (*виткнувся з гірчицею*). Наталю Олександрівно, може годі? У вічі заходить.

Убий батько. Три далі! То й добре, що в вічі заходить!..

Голос Криницької. Ідіть сюди. Гірчиця! (*Ярчук зникає в їдальні, вона зачиняє двері*).

Убий батько. Наталко! Ти читаєш мої думки!

Наталя. А хіба ми думаємо по-різному, Романе?

Убий батько. Ні, але я думав... Ну, говори ж ясніше!

Наталя. Чого ж ще ясніше? Випікати їх треба з усіх щілин, бо вони вповзають у наші будинки, в наші установи, в інститути, на секретарські крісла!

Убий батько. Наталко! Та це ж — Ярчук!

Наталя. Так! Ярчук. Той, кого ти був прийняв за друга! І ти міг подумати! Романе! Ось мої руки. Візьми їх! Комедію про Ярчука ми будемо писати разом.

Убий батько. Наталко! (*Не міг вимовити слова, задихаючись, обійняв, притиснув її голову до грудей, заглянув у вічі*).

Наталя (*тихо скрикнула*). Романе... (*завмерла в довгому поцілунку*).

З їдальні увійшла Криницька. Спинулася, наче вкопана.

Криницька. Ага, я так і знала. (*Зникає в їдальні, звідки хутко повертається з букетом*).

Убийбатько. Люблю! Чуєш! Пропадав, мучився, як верблюд...

Криницька (*подає квіти*). На, віддай за призначенням, верблюд.

Наталя. Романе! (*Вирвалася з обіймів і щаслива, сяюча, зибігла в сад*).

12

Убийбатько (*не може отямитись*). Може це сон?

Криницька. Цілком можливо. Тим більше, що він приснів й мені.

Убийбатько (*помітив Криницьку, кинувся й поцілував її*). Спасибі! Наталко! (*Вибігає в сад*).

13

Криницька (*стоїть серед кімнати з букетом*). Дивно. Якісні зміни закоханого чоловіка настільки значні, що він може перетворюватись на верблюда і зникати, як міраж.

14

Ярчук (*входить*). Я там самотній, Катерино Іванівно.

Криницька. А я тут самотня. Уявіть собі, який збіг обставин.

Ярчук. А де ж Роман?

Криницька. Утік.

Ярчук. Куди?

Криницька. В сад.

Ярчук. Бідолаха. Мабуть розмова з Наталею кінчилася для нього несподівано?

Криницька. Да. Страшенно. Я ще ніколи не бачила, щоб так цілувалися. Це був рекордно-затяжний поцілунок.

Ярчук. Що? Та ви жартуєте!!

Криницька. Добрі жарти, коли він трохи не задушив її в своїх обіймах.

Ярчук (*остовпів*). В обіймах?! Так де ж вони? Де??

Криницька. Та що я вам, довідкове бюро, чи що? Он, здається, в саду, продовжують свої заняття. (*Вийшла*).

15

Ярчук (*метнувся до веранди, глянув у сад*). О! Сто тисяч чортів! Цілує! Що це? Що ж це таке? Невже все пропало?

А мій лист? А її розмова з Криницькою, яку я чув на власні вуха? Отут же вона стояла і говорила „люблю його без краю“... і згадувала мій лист. (*Побачив на роялі лист*). Ось же він! Ось мій лист, вона залишила його!.. (*Розгортає лист, читає*). „Наталко! Мені треба сказати тобі двоє слів. Зайду перед вечором. Убийбатько“. (*Стоїть, мов очманілий*). Так ось воно що! (*Побачив квіти*). З букетом,—усе ясно! Все! Як хлопчик, розплескав свою душу перед цією хитрою жінкою. Перший раз у житті, Гришо! Перший раз тебе одурено. Тепер ці люди тримають тебе в своїх лапах. Над Бережним нависла гроза. Перемога Вересая цілком можлива—і коли вони розкриють твої теорії, ти летиш у прірву разом з Бережним. Тебе викинуть за двері, як ганчірку, коли ти не викинеш за двері інших. Що ж робити? Що робити, хто мені скаже?

16

Дзвоник. Ярчук відкриває двері. Входить Ружевський.

Ярчук. Стефан Стефанович!

Ружевський. А сі заморив, як пес. Я вас шуков по всіх закоморках, а ви сі насолоджуєте в сеї панянки.

Ярчук. Так, я почуваю себе щасливим. А що трапилось?

Ружевський. Трапився шкандаль. Ми з вами не всі новини знали. Партийний комітет виключив мене з КП(б)У!

Ярчук. Що?!

Ружевський. Прошу не хвилюватися. Сергій Михайлович апелюватиме до вищих інстанцій. Але моглобисте трапитись велике свинство, кобим вас тут не спіймов.

Ярчук. Говоріть, нарешті!

Ружевський. Розумієте, Сергій Михайлович узяв у партійному комітеті якісь документи, хай би цур, я їх не бачив, а той дурень Хортевич помилково завіз їх на своє приміщення. Вересай питає...

Ярчук. А чого ж Хортевич не сказав, що вони в нього?

Ружевський. То було б свинство, якби він таке сказав. Документи секретні, а він позапартійна людина. То він би підвів Сергія Михайловича під монастир.

Ярчук. Ситуація надзвичайно цікава.

Ружевський. Свинська ситуація, бігме.

Ярчук. Що ж ви хочете від мене?

Ружевський. Порятунку.

Ярчук. Якого?

Ружевський. Розумієте, мамцю, документи у мене.

Ярчук. А ви ж казали, що вони у Хортевича.

Ружевський. Так, але я поїхав до нього і взяв, а передати Сергію Михайловичу не можу, бо там зараз Вересай. Тоді я подзвонив телефоном і сказав Сергію Михайловичу, що документи у вас і щоб він сказав про це Вересая.

Ярчук. Що?! У мене?

Ружевський. Іншого виходу немає! Ви мусите допомогти нам, інакше ми всі пропали.

Ярчук. Ну, пропадати я не хочу й не збираюся.

Ружевський. Тоді дайте ключ од вашої шухляди. Я покладу туди запечатану конверту з документами, а Сергій Михайлович заїде сюди на хвилику, і ви при Вересаї потвердите, що документи у вас. То є природня річ: запечатану конверту, яку директор забув у себе на столі, секретар зберігає тим часом у своїй замкненій шухляді. То не є ніякий злочин, мамцю...

Ярчук (у нього раптом виникає свій план). Блискучий вихід!

Ружевський. Правда?

Ярчук (з радістю). Ви не могли придумати нічого кращого! Все врятовано!

Ружевський. То давайте ж скорше ключ!

Ярчук. Ось він! (Дістає). Але ви повинні приїхати сюди з Сергієм Михайловичем і привезти мені цей ключ, бо ви ж розумієте, що в цій ситуації він може кожної хвилини бути мені потрібний.

Ружевський. Голова! Ах, золота голова! Я зовсім про це забув. В тій хвилі ми будемо тут. Біжу!.. (Виходить).

17

Ярчук (сам). Гроза насувається. Хай буря напинає мій парус. Вона послужить мені, як послужила Єлизаветі Британській на гішпанів. А коли на цій землі є ще хоч один Ярчук, то я кажу йому: будь спокійний, друже... (Дзвоник). Прошу! Заходьте, дорогі гості!..

18

Входять Вася, Оля та кілька аспірантів і аспіранток. З ідальні входить Криницька.

Ярчук. О, скільки гостей!

Вася. І як приємно їм бачити вас, Григорій Філаретовичу.

Голоси. Привіт Катерино Іванівно!

Криницька. Здрастуйте! Що ж ви так затримались?

Голоси. А де ж Наталка, Роман?

Криницька. За моїми відомостями, вони в саду і при тому — в найкращому настрої. Правда ж, Григорій Філаретовичу?

Ярчук. Настрій, Катерино Іванівно, річ не постійна. Він часто міняється.

Криницька. Звичайно, в кого є на це причини.

Вася. О, та тут, як видно, якісь події!

Криницька. Події відбуваються в саду. Ходімте туди...
Голоси. Це цікаво! Пішли!

Всі, крім Ярчука, виходять в сад. Звідти потім чуто гомін, вибухи сміху.

19

Ярчук (сам). Шуміть, дорогі ентузіасти. Діліть шкуру ще не вбитого ведмедя. Він помилився на цей раз, але на помилках ми учимось. Моя помилка в тому, що я обрав за свій об'єкт Бережного, а не Вересая. Система вірна, лише один гвинтик я помилково взяв не той, і от—провал. Та ми поправимо його! Тільки б вийти спід вашої рогатини цілим і непошкодженим... А там, у другому кінці Республіки, я буду обережніший, і моя система, вічна, як цей світ, ще покаже себе! Покаже! Тепер ви так легко не пізнаєте мене... (Наближаються голоси. Він вислизнув на веранду).

20

Входять Убийбатько, Наталя, Вася, Криницька, Оля, гості.
Всі збуджені, говорять всі зразу.

Ну, вітаємо, Наталко!
Романе!

Але подумайте! Яка спритна людина...

Убийбатько. Чекайте! Його нема?.. Ех! Друзі! (Сів до рояля, заспівав, всі підхопили).

Над нами вічність упада,
як біг і шум води.
Моя країна молода!
І я в ній молодий.

Хто в небі крила розгорта
і крає шлях новий?
Моя країна молода!
І я в ній молодий...

Хто людське серце підійма,
як факел огневий?
Моя країна молода!
І я в ній молодий...

Убийбатько. Чорт! Як тепер легко і радісно. А хто запалив наш гнів проти цих мерзотників і оголосив їм нещадну війну? Вересай! Тепер нам ясно, хто ці люди. Ясно також, хто такий Ярчук. І треба зібрати всі факти, що допоможуть нам розкрити його докраю!

Увійшов Ярчук, посміхається. Німа сцена.

Ярчук. Факти? Будь ласка. Я сьогодні відкрию. Не хвилюйтесь, друзі мої. Я відкрию такі факти, що вам і не снилися.

Убийбатько. Ти?!

Ярчук. Що, несподівано, Романе? Ну, що ж, для того, хто годує собак тоді, як іти на полювання, завжди буде багато несподіванок. Хто ж дивиться трішки вперед, той може в рішучу хвилину розповісти партії значно більше, ніж ти, мій друже, ревнуючий цю товаришку до мого неіснуючого кохання.

Всі ахнули.

Наталя. Яка підлота! Ви ж самі казали мені...

Ярчук. Я казав вам те, що вам хотілось почути від мене. Я висловлював вам ваші власні думки. Але це не значить, що так думаю я.

Убийбатько. Та коли ж буде край?! Га?? *(Ударив по клавішах).*

Загальний рух.

22

Входить Вересай.

Всі. Товариш Вересай!

Вересай. Здрастуйте. *(Глянув, зорієнтувався).* Що, Романе, виконуєш рапсодію?

Убийбатько. Виконую, товаришу Вересай.

Наталя. Чекайте! До початку всіх розмов, поки буде сказано хоч одне слово, я пропоную підняти келих за здоров'я товариша Вересая. Я хочу сказати, що в особі Вересая ми вітаємо нашу кришталево чисту, одверту й безстрашну більшовицьку партію, яка не терпить у своїх лавах підлих і нищих людей. Коли ж вони пролазять до неї... то вона випікає їх розпеченим залізом, як болячку. От... за це... *(не змогла кінчити, хвилювання перетнуло їй голос).*

Вересай. Ну, ну, Наталко... Заспокойся. Ти завжди вміла триматися. Що з тобою?

Дзвоник.

23

Хутко входить Бережний, за ним Ружевський.

Бережний. Пробачте, що я входжу сюди непрошеним гостем, але у мене справа до товариша Ярчука, яку я мушу тут з'ясувати.

Ярчук. Добрий вечір, Сергію Михайловичу.

Бережний. Ви замкнули до своєї шухляди документи, які я залишив у себе на столі. Чому ви мені не сказали про це? Прошу пояснити.

Ярчук. Ви дозволите мені відповісти на це запитання, товаришу Вересай?

Вересай. Вас же запитує товариш Бережний?

Ярчук. Але відповісти я можу тільки вам.

Наталя. Все, що він не скаже, все буде брехня! Все, від початку до кінця.

Ярчук. Ви надаремно хвилюєтесь. Тут є кому відрізнити брехню від правди...

Вася. А хто хвилюється? Не викручуйся!

Вересай. Спокійно, Васю. *(До Ярчука)*. Говоріть.

Ярчук. Так. Документи Сергія Михайловича справді лежать у мене в шухляді, але я почну не з документів, а з першого дня свого приїзду до столиці. Я почну з того, як Ружевський, з повної згоди Сергія Михайловича, призначив мене на вченого секретаря інституту — з умовою, щоб я діставав і опрацьовував матеріали проти вас, товаришу Вересай! Проти найкращого, найчеснішого більшовика, проти непримиренного загартованого бійця за чистоту ленінських, сталінських...

Вересай *(гостро)*. Пропустіть це місце вашої промови. Візьміть далі.

Ярчук *(трохи розгубився, але швидко опановує себе)*. Гаразд... Я почну з того, як Сергій Михайлович замовляв мені доповідь про себе... під назвою „С. М. Бережний і радянська культура“.

Бережний. Що це? Сон?

Ярчук. Як він сам редагував цю доповідь! Як він жадав слави і почесей і випускав свої шкідливі „Думки педагога“, що отруювали мозок нашої студентської молоді!

Бережний. Ви... ви... продовжуйте!

Ярчук. Як Сергій Михайлович наказував мені захищати Ружевського та Хортевича, цих буржуазних прихвоснів, що обліпили кабінет Бережного, кадили йому фіміам холуйської похвали, щоб засліпити його й робити своє чорне діло!

Ружевський. Мамця!

Ярчук. Не перебивайте мене! Я скажу все до кінця. Я приїхав із глухої провінції. Я був наївною людиною. Я мріяв тільки працювати, день і ніч працювати на користь соціалізму. Але я потрапив у лабеті властолюбного перерожденця Сергія Михайловича Бережного та його ад'ютантів — Ружевського і Хортевича, про яких я ще скажу.

Ружевський. Сергій Михайлович! Він збожеволів!

Ярчук. І от ці люди, що вони зробили з мене? Лакея! Вони розтоптали мою гордість, мою партійну честь. Їм мало було цього, і вони примусили мене піти на темні махінації.

За їхніми вказівками я повинен був післати свого кращого друга на периферію, щоб позбутися одного з відданих вам людей, я говорю про Романа Убийбатька.

Роман. О, Геракліт! Ти чуєш?

Ярчук. Але їм цього було недосить. Бережному треба було схилити на свій бік аспірантуру, і мені зроблено натяк, щоб я закохав у себе товаришку Наталю.

Бережний. Я задихаюсь.

Вересай. Це те повітря, яке ви для себе обрали, яким дихали стільки часу. Невже не звикли?

Ярчук. Я пішов на все ради свого директора. Я почав випитувати цю товаришку, як вона дивиться на життя і на людей. Заради успіху справи я вигадував нісенітницю про те, ніби в житті все будеється на особистій боротьбі. Мені здалося, що вона симпатизує моїм вигаданим теоріям і співчуває моїм кар'єристським планам. І я плів їх ради інтриги, у яку мене втяг Бережний.

Вася. Невинне ягнятко!

Ярчук. Ви бачите, що зробив з нами Бережний? Люди перестали вірити найболючішому крику душі.

Вересай. А ви без крику. Ми й так усе чуємо.

Ярчук. Гаразд. Я перейду до останнього, до фактів, що стверджують мої слова. Нарешті я маю можливість показати справжнє лице усіх цих людей. Так слухайте ж! Секретні документи, які Бережний узяв у партійному комітеті, він передав Хорієвичу, а той забрав їх до себе на приміщення, не знаю для якої мети. Коли ви спитали про ці документи, Ружевський прибіг сюди і взяв у мене ключ від моєї шухляди, щоб покласти туди документи, а мені велів сказати, ніби документи заховав я сам.

Ружевський. Це брехня! Клянусь, це нахабна брехня! Документи були в нього!

Ярчук. Ви чуєте? Наклеп! Який страшенний наклеп! Куди я потрапив? *(До Ружевського)*. Я брешу?

Ружевський. Маю вражіння, що підло брешете, мамцю моя!

Ярчук. Ви не за ключем приїздили сюди?

Ружевський. Ні! Клянусь своєю честю!

Ярчук. Ви чули? *(Обводить усіх очима)*. Руки вгору, громадяни Ружевський! *(Той мимохіть підіймає, Ярчук опускає руки в його кишені й дістає ключ)*. Ось він, мій ключ, який у мене взято кілька хвилин тому! Я кінчив. Я виконав свій обов'язок, викривши цих людей до кінця. *(До Вересая)*. Візьміть цей ключ, товаришу Вересай.

Загальне здивовання.

Оля. Оце так номер!

Вересай (одводити його руку). Залишіть цей ключ собі. (Пильно дивиться на Бережного). Ну, що ж ви тепер нам скажете, шановний Сергію Михайловичу?

Бережний. Що... що я можу тепер сказати?

Вересай. Кажіть усе. (На Ярчука). Ось стоїть людина, якій ви так вірили...

Бережний. Ця людина продала мене. Що я можу ще сказати?

Ярчук. Ви чуєте? Це я продав! Я викрив вас, а не продав, і ви не залякуйте мене приписами міщанської моралі. Не залякаєте!

Вересай. Ви... помовчіть. Розмова з вами потім. (До Бережного, показуючи на Ружевського). Ось друга людина вашої системи. Ви зрівнювали її з наукою. А вона продавала науку пролетарської революції нашим найлютішим ворогам. В „Думках педагога“ ви давали цим людям аванси, ховаючись за голосну фразу. В наказах по інституту висловлювали подяку Хортєвичам за їх ініціативу. А вони скористались не тільки вашими авансами, а ще хотіли потягти спід вашого носа документи державної ваги. На щастя, ми спіймали злочинців на гарячому. Скажіть же, як це сталося, що з комуніста ви перетворились на те, що ми тепер бачимо перед собою?

Бережний. Не знаю. Нічого не питаєте... Античний хор обернувся на зграю мерзотників. Бачу... Сліпота нападає, як злодій, непомітно... Як гниль прокрадається в серце отрутою... Мабуть це так. Але як же пізно я це побачив! Як пізно зрозумів... Одне мені хочеться сказати. Ви діяли, як людина, для якої не можу знайти докору... Я б хотів сказати — пробачте... Але я знаю, що не все на світі можна пробачити.

Вересай. А виправити?

Бережний. Якщо моя ганьба не виявиться дужчою за мене... А зараз — прощайте. (Виходить).

Ружевський. Сергію Михайловичу, Сергію Михайловичу, почекайте! А я ж куди?..

Вересай. Там вам покажуть дорогу.

Ружевський вислизнув з кімнати.

Ярчук. І цим людям я був віддав свою душу. Трагічно, але це так. Пробачте, я почуваю себе дуже зле. Піду...

Але тут Ярчуку перегороджує шлях Булава, який допіру ввійшов.

Булава. Ні, стій! Стій, молодий чоловіче, не поспішай! Голоси. Порфирій Маркович!

Булава. Я тут, товаришу Вересай. Дозвольте сказати.

Вересай. Говоріть, Порфирій Марковичу.

Ярчук. Що вам треба?

Булава. Сорок п'ять років я прослужив за швейцара. Всю науку пройшов, усе лакейство, котре до революції було на

світі, я вивчив. Але такого... молодого чоловіка не зустрічав і не бачив. Да, не бачив і не зустрічав, а він ще й питає, що мені треба! Ось! (*Трясе листом*). Відповідь на мій рекомендаційний лист. Секретар житлокооперативу повідомляє, що Горovenko Микола Андронович, швейцар інституту нормальної анатомії, давно помер, царство йому небесне. А ти мені від нього листа привіз. Сам сочинив за покойника!

Сміх.

Вася. Здібностям цієї людини немає краю!

Булава. Так. І за це я йому всю душу віддав, всі резолюції об'яснив! А він, довідавшись, що я написав відповідь на той фальшивий лист, вирішив мене, свого вчителя і благодійника, усунути з дороги, щоб була чого не вийшло. Узнав, що наш двірник зо мною в серцях, і підказав йому написати на мене заяву, щоб звільнити мене з посади.

Вася. Теорія особистої боротьби на практиці!

Убий батько. І він написав?

Булава. Так, двірник Горгуля Іван Петрович, з яким ми дійсно лаємось за різні промблеми, написав до місцевого комітету заяву. Написав, да! Тільки не на мене, а на цього молодого чоловіка. Ось вона, ця заява товариша Горгулі! (*Читає*). „Як член профсоюзу комунальників повідомляю, що громадянин Ярчук займається політикою і хоче втопити Булаву Порфирія, який хоч і має недостатки, а на таке не заслуговує. Член профсоюзу комунальників, Горгуля Іван Петрович, з 1920 року“. Я не можу говорити, товаришу секретар партії. Я плакав і обіймав Горгулю, коли розкрилась передо мною промблема, і я побачив, що лакей лакея завжди продасть, а трудящий трудящого — ніколи не продасть.

Іван Петрович Горгуля, що стояв десь непомітно ззаду, виступив наперед — у білому фартуху, у форменній шапці, з блискучою бляхою на грудях, і мовив поважно:

Горгуля. Вищесказане удостоверяю.

Убий батько. Це дійсно... Прекрасно!

Голоси. Чудово! Порфирій Марковичу...

Булава. От через це я відчув у собі гордість і прийшов сюди, щоб сказати... Не можу... (*Обійняв Горгулю*).

Ярчук. Я можу йти?

Убий батько. Я б хотів спитати у тебе одну річ.

Ярчук. Будь ласка.

Убий батько. Скажи по правді, коли ти взагалі можеш казати правду: ти дійсно віриш у ту теорію птахів і комах, яку ти виклав у розмові з Наталею, чи це просто засіб?

Ярчук. Для чого це тепер?.. Що це може змінити?

Убий батько. Мені потрібно це для моєї комедії. Для повноти характеру.

Ярчук. На це питання я відповідати не маю бажання.

Вересай. Маєте чи не маєте, але все ясно й так. Ваша природа для нас цілком зрозуміла. Ви являєте собою один з вимираючих зразків повзучих, для яких на світі немає нічого святого, не існує ніяких принципів і є тільки власна шкура. Але ви бачите, що на світі є земля, на якій не може зростати бур'ян вашої підлої філософії. Над цією землею горить вогонь найвищих людських принципів, і крізь цей вогонь не пролетить ні один хижий птах, не пролізе ні одна комаха, що не несе нам отруту. На цій землі Ярчуки не знайдуть собі місця.

Кінець

1933—1936 рр.

Фото М. Галушенка

Гобелен „Жнива“.

Виконали колгоспниці—Віра Блоха, Марія Шибеченко, Марія Харченко.
Ескіз художника М. Азовського.

Володимир Свідзінський

* * *

Іде хлопчик по місті. Точільник
Став коло муру, точить ніж,
Іскри жмутками мече.
Хлопчик руки наставив, ловить —
Еге! Не даються зловити,
Задумався хлопчик: труд
Блискучі іскорки появляє.

Іде він далі, а ранній гудок
Виповняється, стигне, росте,
То як лебідь згинає шию,
То як дерево розцвітає.
Задумався хлопчик: гудок
Як дерево розцвітає!

1922 р.